

O'QUV MAVZUSINI O'ZLASHTIRISH JARAYONIDA – AMALIYOTDA QO'LLANILAYOTGAN TA'LIM METODLARINING MAZMUNI

Sanginova Gulnoza Baxodirovna,
*Qo'qon universiteti "Ta'lim kafedrası"
o'qituvchisi
xusamr@mail.ru*

Annotatsiya. Maqolada ta'lim tizimida qo'llaniladigan ta'lim metodlarining bir necha turlari yoritib berilgan. Jumladan: talabalarning nazariy bilimlarini o'zlashtirganliklarini aniqlash, ma'lumotlarni umumlashtirishi va tizimlashtirish; yangi mavzuni o'rganishda talaba tafakkurini boshqarish; talabalarning ijodiy qobiliyati, aqliy kuchi, intellektini rivojlantirish vaho kazolar.

Kalit so'zar: ma'ruza metodi, suhbat metodi, mashg'ulot, muammoli izlanish, qobiliyat, bahs-munozara, debat.

Ta'limning barcha turida eng ko'p qo'llaniladigan metodlariga – ma'ruza, suhbat, laboratoriya, muammoli bayon etish, munozara, manba bilan ishlash kabilar kiradi. Bu metodlar ta'lim jarayonida o'qitish va o'qish funksiyalarini bajaradi. Binobarin, o'qituvchi pedagogik fanlarni o'qitishga talaba-yoshlarga ijtimoiy tajribalarni o'rgatishni ko'p sonli tinglovchilar bilan ishlar ekan, asosan ma'ruza metodini qo'llaydi.

Ma'ruza metodi – bu o'qituvchi tomonidan katta mazmundagi ma'lumotni og'zaki tarzda mantiqiy izchillikda bayon qilish, talabalarning esa o'quv materialini tinglash orqali idrok etishini nazarda tutadi. Bunda o'qituvchi o'quv ma'lumotlarini bayon qilar ekan, ularni ilmiy-nazariy jihatdan mukammal bilishi, o'quv materiallarini, ilmiy bilimlarni hayotiy tajribalar bilan uyg'unlashtirish, dastlab talabalarni tinglashga hamda idrok qilishga tayyorlashi lozim. Buning uchun ma'ruza boshlanishida va butun dars jarayonida turli xil usullardan keng foydalanishi ya'ni auditoriyaga muammoli, hayotiy savollar bilan murojaat qilishi, rasm, jadvallar, plakatlar, video materiallaridan kengroq foydalanish talab etiladi.

Bunda ba'zan mimik va pantomimik irodalar, imkoniyatlarni ishlatish, tovush diapazoni e'tiborda saqlash, ba'zan tez, ba'zan sekin, ba'zan baland-kuchli, ba'zan sekin-kuchsiz tovushda fikrini bayon eta olishi ham diqqatga sazovor.

Bunda yana bir narsani nazardan qochirmaslik kerak, ma'ruza tinglovchi talabalar tafakkuriga, idrokiga, mo'ljallab tashkil etilishi ma'qul. Shunga asosan, ma'ruzada tajribada sinalgan va qo'llanishda samara bera oladigan ta'limning ma'ruza-bahs metodi yaxshi natija berishi tabiiy, zero, ma'ruzadan ko'zlangan asosiy maqsad talabalarda bilimni mustaqil ijodiy egallash qobiliyatini shakllantirishdir. Chunki, ma'ruzada talabalar mustaqil fikrlash, fikrlarni isbotlash va asoslashga o'rganishlari lozim. Buning uchun ma'ruzachi dars boshlanishida talabalar oldiga

ma'ruza mazmunidan kelib chiqib muammoni aniq belgilashi, uni talabalar o'quv-biluv qobiliyatiga moslashtirishi holda talabalarni o'z fikr-mulohazalarini isbotlashga tayyorlashlari lozim.

Chunki, bu hol talabalarning ma'ruza mashg'ulotiga bo'lgan qiziqishi va bilishga ehtiyojini tarbiyalaydi. Bu esa talabani ta'lim obektidan ta'lim subektiga aylanishiga qo'llashadi. O.R.Roziqov va "Didaktika" darsligining boshqa muallifari ma'ruza metodini o'qitish va o'qish usullariga ajratib, undan foydalanish bir necha variantlarni taqdim etadilar.

Ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan ma'ruza metodi, asosan talabalarga ya'ni bilim berish uchun mo'ljallangan bo'lib, u murakkab masalalar, mavzularni o'rganishda, muammoli mavzularni o'qitishda va pedagogika o'quv fanlari o'rtasidagi bog'lanishni o'rganishigda farqlaniladi.

Ma'ruza metodining samarali, optimal qo'llanilishi uchun, o'qituvchi-lektor:

- mavzuga oid asosiy va ularni bayon etish rejasini tuzish.
- ma'ruza boshlanishida rejani talabalarga e'lon qilib, asosiy va qo'shimcha adabiyotlar ro'yxatini e'lon qilishi;
- o'quv materialini izchil, tizimli, o'tilgan mavzu va kelgusi darsda o'tilishi nazarda tutilgan mavzu bilan bog'langan holda bayon etilishi;
- ma'ruzaga talabalarning qiziqish, intilishi va ma'ruza samaradorligini oshirish maqsadida mavzuni hayotiy misollar, tajribadagi ishlar bilan bog'lashi va kerakli joylarda talabalarga muammoli savollar bilan murojat qilish;
- bayon talabalarga tushunarli, qiziqarli bo'lishi uchun ko'rgazmali, audio va video materiallardan unumli foydalanish;
- rejada ko'rsatilgan har bir punktini yakunlaganda, uni xulosalashi va ma'ruza yakunida umumiy xulosa uchun ma'lumotlarni belgilab qo'yishi;
- ma'ruza mavzusidagi eng muhim sonlar xotirada saqlanishi qiyin bo'lgan ma'lumotlarni talabalarning yozuv daftarlariga qayd qilishlarini tavsiya etishi;
- mavzu yuzasidagi xulosalarni turli o'quv sharoitlarida tadbiq etishga oid ko'rsatmalar berishi kabi qonun-qoidalarga amal qilishi talab etiladi.

Ta'lim tizimida qo'llaniladigan ta'lim metodlarining yana biri suhbat metodidir. Bu metod bilim o'zaro so'zlashuv (dialog) yo'li bilan o'rganilishga sabab asosan seminar mashg'ulotlarida, talabalarning mustaqil ishi, referatlari, o'quv konferensiyalarida qo'llaniladi. Bu pedagog va talabaning faol, jonli savol-javob yo'sinida qo'llaniladigan o'qitish-o'qishning bir ko'rinishi bo'lib, savol-javob tarzida tashkil qilinadi.

O'qituvchi suhbat metodini tashkil etishda turli o'quv vazifalarni hal etadi. Jumladan: talabalarning nazariy bilimlarini o'zlashtirganliklarini aniqlash, ma'lumotlarni umumlashtirishi va tizimlashtirish; yangi mavzuni o'rganishda talaba tafakkurini boshqarish; talabalarning ijodiy qobiliyati, aqliy kuchi, intellektini rivojlantirish vaho kazolar. Shu bois suhbat metodida talabalar pedagog savollariga javob berish bilan o'rganilayotgan mavzuda izohlangan ma'lumotlarni mantiqiy ketma-ketlikda o'rganadi, fikr yuritadi, tahlil qiladi va fikrlarini nazariy jihatdan umumlashtiradi. Pedagogik manbalarda ko'rsatishicha suhbat metodi, o'z mazmun mohiyatiga ko'ra kirish suhbat, nazariy bilimlarni mustahkamlovchi, yangi bilimlarni ma'lum qiluvchi, tekshiruv suhbat, evristik suhbat. Kirish suhbat seminar mashg'uloti dastlabki soatida qo'llanilib, u o'qituvchining talablarni mazkur fandan o'tkaziladigan seminar mashg'ulotning maqsad, vazifalarini, fan dasturidagi ushbu fanga qo'yilgan pedagogik talablarni, seminar mashg'ulotida ajratilgan vaqtni, seminar mavzulari va ularning rejaları bilan tanishtirishni nazarda tutadi. Yangi bilimlarni ma'lum qiluvchi suhbat o'qitisho'qishning murakkab va ko'p mehnat talab qiladiganlaridan biri bo'lib, nazariy bilimlarni izchil, o'zaro aloqadorlikda, talabalarda ma'lum bo'lgan faktlar, pedagogik hodisalarga asoslangan holda tashkil etiladi va o'tkaziladi. Nazariy bilimlarni mustaqilovchi va umumlashtiruvchi suhbat, ma'ruzaga o'rganilgan material bilan aloqa o'rnatishiga yordam beradi. Masalan, shaxs ta'lim va tarbiya haqidagi bilimlarni mustaqillashga pedagog savollar berib, talabalarni ma'ruzaga o'rganilgan shaxs taraqqiyotiga ta'sir qiluvchi omillar va ularda ta'limtarbiyaning yetakchilik rolining sabablarini, hayotiy misollar bilan ajratib ko'rsatishga undaydi. Tekshiruvchi suhbat ma'ruza va seminar mashg'ulotlarida egallangan bilimlarning haqqoniyligi, hajmi va hayotiyiligini aniqlashga yordam beradi. Chunki bunday suhbat o'tganlarni qayta xotirda tiklash, takrorlash va sistemalash ko'rinishiga amalga oshiriladi. Evristik suhbat metodi o'quv ma'lumotini ijodiy, topqirlik yo'li bilan qo'llanilganligi sababli, u talabalar tafakkurida mo'ljallangan. Bunda o'qituvchi-talaba faoliyati uyg'unligi asosida mantiqiy tafakkur rivojlantirilishiga erishiladi.

Umuman, suhbat metodining mohiyati shundaki u:

- talabalarning ijodiy, mantiqiy fikrlashini yo'lga qo'yadi;
- talabalar faolligini oshirishga, xotira va nutqning rivojlanishiga yordam beradi;
- talabalarning muayyan ko'rinishdagi mustaqilliklari yo'lga qo'yiladi;
- talabalarda ijodiy qobiliyat rivojlanib axloqiy va estetik dunyoqarashlari rivojlanadi.

Manbalar bilan ishlash metodi. Ma'lumki, nazariy mashg'ulotlar jarayonida, barcha axborotlar, ma'lumotlarni talaba xotirasida saqlab qolmaydi va esda saqlashi ham qiyin. Shuning uchun talabaga nazariy bilimlar bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar tavsiya etiladi. Mazkur tavsiya bo'yicha talabalar nazariy mavzuda ko'zda tutilgan masalalarni mustaqil o'rganadilar. Buning uchun talaba mavzu bo'yicha fundamental hodisalarni saqlab qolgan bo'lmasalar va mustaqil ish jarayonida bu xolatlarni yangi ma'lumotlar bilan to'ldirishlari lozim. Asosiy adabiyotlar va qo'shimcha adabiyotlardan turlangan axborotlarni quyidagicha guruhlash mumkin; mustaqil egallangan yangi bilimlar, bilimlarni mustahkamlash va to'ldirishbilimlarni amalda qo'llashga tayyorlanish.

Talabalar topshirilgan vazifaga qarab, manbalar bilan ishlashda quyidagicha yo'l tutishi mumkin:

- a) manbalardan eng muhim va kerakli ma'lumotlarni yozib olish;
- b) tuzilgan reja bo'yicha konspekt tuzish;
- v) kerak bo'lgan qo'llash uchun muhim belgilar shaklida bir yoki bir necha manbalar bo'yicha o'z fikr mulohazalarini bayon etish;
- g) ananaviy (mavzuning qisqa mazmuni) yozish, yangi mavzuning mazmuniga qisqa ta'rif berish vaho kazo. Bu ishlarni bajarish uchun pedagog talabaga ko'rsatma berishi va mavzu rejasini tavsiya qilishi mumkin.

Talaba o'qishi va kelgusida yaxshi mutaxassis bo'lishni istasa, albatta manbalar bilan ishlash malakasiga ega bo'lish lozim. Chunki, bu uning butun hayoti va faoliyatida asqotadi.

Demokratik, huquqiy davlat barpo etish va fuqarolik jamiyati asoslarini rivojlantirishning eng muhim masalalaridan biri mamlakatimiz ilmiy salohiyatini rivojlantirish masalasidir. Darhaqiqat, ilmiy salohiyatni taraqqiy ettirmay, mamlakatni iqtisodiy-siyosiy, ijtimoiy madaniy rivojlantirib bo'lmaydi. Ilmiy salohiyat esa ta'limtarbiya vositasida yuksaladi. Shu sabab mustaqillikning dastlabki davridan boshlab mamlakatda barcha sohalar bo'yicha tub islohotlar amalga oshirildi. Zamonaviy texnologiya deyilganda zamon talablarini qondira oladigan, uni ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-siyosiy va madaniy-ma'rifiy taraqqiyotini tezlashtira oladigan texnologiyani tushunmoq darkor. Zero, zamonaviy texnologiya asosini innovatsiya (inglizcha innovation – yangilik, yangilik yaratish) termini tashkil etadi. Shu ma'noda innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda pedagog va talaba faoliyatiga o'zgartirishlar, yangilik kiritishni anglatadi va o'quvchi madaniyati hamda ta'lim ustuvorligini ta'minlaydi. Chunonchi:

a) mashg'ulot davomida (nazariy, amaliy) o'quvchilarning ijodiy munosabatini, ijod qilish, izlanishga da'vat etishi; bilim olishga nazariy mashg'ulotlarni mustaqil egallashga qiziqishlarini uyg'otishni ta'minlashga; talabani ta'lim obektidan ta'lim sub'yektiga aylanishiga;

b) mashg'ulotda pedagog va talabaniing doimiy hamkorlikda ishlashlarini yo'lga qo'yishini amalga oshiradi. Oqibatda o'qituvchi va o'quvchi-talabalarning qo'yilgan maqsadga erishishi kafolatlandi.

Pedagog tomonidan ta'lim jarayonida innovatsion xarakterga ega turli faol metodlarning qo'llanilishi o'quvchilarni rivojlantirish, qobiliyatlarini yanada ustirishga xizmat qiladi. Xususan:

- muammoli izlanish;
- kichik tadqiqotlarni olib borish;
- debat;
- bahs-munozara;
- evristik suhbat;
- kichik guruxlarda ishlash va b.q.

Mashg'ulotlarini tashkil etishda pedagoglar o'quv axborotlarining o'quvchilar bilim, kunikma, malaka va tajribalariga tayangan xolda [ularni qiziqтира oladigan](#), fikrlashga, ijodiy yondashishga undaydigan imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlashga aloxida e'tibor qaratishlari zarur.

Ta'lim jarayonida pedagoglar tomonidan:

- turli shakl, metod, vosita va texnologiyalardan samarali, maqsadli foydalanish;
- o'quv topshiriqlarni bajarishda o'quvchilarga usullarni mustaqil tanlash imkonini berish;
- o'quvchini juftlikda, kichik guruhda va jamoada ishlashini ta'minlash;
- mashg'ulotlarning loyihalashtirilishiga e'tiborning qaratilishi nafaqat uqitish sifatini yaxshilaydi, balki samaradorligini oshiradi.

Eng muhimi pedagoglar o'quv mashg'ulotlarining nafaqat axborot berish, balki rivojlantirish xarakteriga ega bo'lishlariga e'tiborni qaratishlari zarur. Shuningdek, muhokama qilinayotgan masala, muammo, o'rganilayotgan mavzu yuzasidan o'quvchilarning mustaqil fikr bildirishlari (noto'gri bo'lsa-da, fikr bilirishlari)ga imkon berish, nima bo'lganda xam ularni o'ylashga, fikrlashga undash shaxsga yo'naltirilgan ta'limga xos muhim belgilardan biri sanaladi.

Ta'lim jarayonida quyidagilar ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda amaliy yordam beradi:

- ijodiy topshiriqlar;

- kreativ yondashishni taqozo etuvchi vazifalar;
- muammoli vaziyatlar;
- rolli va ishbilarmonlik o'yinlari;
- baxs-munozara, debat;
- musobaqa ko'rinishidagi bellashuvlar.

Shuni ta'kidlash kerakki, bugungi kunda ta'lim tizimida o'quv predmeti metodikasi, muayyan o'quv predmetini o'qitish qonuniyatlarini o'rganuvchi pedagogik fanlar mavjud. Ushbu yondashuv ko'plab tadqiqotchilar va amaliyotchilarni fanlarni o'qitish metodologiyasini shu nuqtai nazardan ko'rib chiqishga yo'naltirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raximov B.X., Mavlyanov A., Choriyev V. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar sxemalarda. O'quv qo'llanma. – T.: Fan va texnologiyalar. 2009. – B. 17.
2. А.Холиқов, Педагогик маҳорат. –Тошкент «ИQTISOD-MOLIYA» 2010. 311 б.
3. Axmedova M.T, Xodjayev B.X., Umumiy pedagogika (3-qism «Pedagogik mahorat»). –Buxoro-2017.
4. Erkaboyeva N. Pedagogik mahorat (O'quv qo'llanma). – Toshkent – 2020
5. Sanginova, G.B. (2024). Improving organization in the first environmental education of preschool children. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(4), 440-447.
6. Baxodirovna, S.G. (2023). Erta bolalik ta'limini qo'llab-quvvatlashda oilalarning roli. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 9, 166-169.
7. Kalendarova Z.K. Didaktik o'yinlar yordamida bolalarda matematik tasavvurlarni rivojlantirish bo'yicha ishlarni tashkil etish// Zamonaviy uzluksiz ta'lim muammolari: innovatsiya va istiqbollar: Xalqaro ilmiy konferensiya. – Toshkent, 2018. 27-aprel. – B. 553-555.
8. Kalendarova Z.K. Metodi i metodicheskiye priyemi obucheniya detey doshkolnogo vozrasta matematike// Moskovskoy oblasti "Gosudarstvenniy gumanitarno-texnologicheskiy universitet": "Studencheskaya nauka podmoskovyu" materialy mejdunarodnoy nauchnoy konferensii molodykh uchenykh. – Orekhovo-Zuyevo: Redakcionno-izdatelskiy otdel GGTU, 2018. – S. 221-224.
9. Qizi, I. M. I. (2021). Mohlaroyim nodira's skill in using a satellite. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1048-1052.
10. Imomalieva, M. I. (2021, April). THE EVOLUTION OF METAPHORICAL MEANING. In *E-Conference Globe* (pp. 25-26).

11. Imomaliyeva, M. (2024). NODIRA MELODIES OF NAVOI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 10, 121-123.
12. Muratovich, M. F., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ROLI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 237-240.
13. Axadjon o'g'li, A. A. (2024). JSTGA A'ZOLIKNING RAQAMLI IQTISODIYOTGA VA TA'LIMGA IJOBIY TA'SIRI. *Analysis of International Sciences*, 2(1), 95-102.

